

A bécsi Szapphó regényes élete és életműve

Megkésett megjegyzések Gabriele von Baumberg (1766–1839). Die Laufbahn einer österreichischen Dichterin und ihr geistiges Umfeld um die Wende des 19. Jahrhunderts
című irodalomtörténeti monográfiájáról

Az akkoriban még igencsak fiatal germanista irodalomtörténész, Zsávolya Zoltán (született: Grudl József Zoltán) 1999-ben megjelent, a kor prominens osztrák költőnőjéről, Gabriele von Baumbergről írott, eredetileg PhD-értekezésként megvédett monográfiája hiánypótló irodalom- és kultúrtörténeti szakmunka, ami az osztrák-magyar közös történelmi és irodalomtörténeti kapcsolódási pontokat illeti. Hiánypótló mű, s bár hangsúlyozottan német nyelven íródott, a magyar irodalomtörténet szempontjából is jelentős, hiszen Gabriele von Baumberg (1766–1839) egyúttal a korszak kiemelkedő magyar költőjének, a felvilágosult bonapartista Batsányi Jánosnak volt a felesége, így sem életpályája és működése, sem életműve nem vonatkoztatható el férje munkásságától, pontosabban inkább attól a biográfiai tényről, hogy a két prominens irodalmi alkotó együtt élte le életét.

Zsávolya Zoltán monográfiájának szemlélete és metodikája alapvetően kettős: mind biográfiai, mind pedig poétikai-poetológiai szempontból végigköveti a költőnő pályáját, ám az életrajzi értelmezés semmiképpen sem csap át öncélú biografizálásába és megy a poétikai megközelítés rovására. A könyv alapvetően hét fejezetből épül fel. Az első, *Überblick über den Stand der Forschung*, azaz magyarra leginkább *A kutatás állásának áttekintéseként* fordítható című fejezet (7–14. oldal) bevezeti a mindenkori befogadót a Baumberg-életmű olvasásának módszertanába, egyúttal pedig összefoglalja azon irodalomtörténeti, történelmi és kultúrtörténeti ismereteket, melyeket a felvilágosodás korának prominens osztrák költőnőjének munkásságáról eddig tudni lehet.

A második, *Kultureller Überblick [Kulturális áttekintés]* című tematikus egység (15–54. oldal) bevezeti olvasóját II. József korának, a XVIII. és a XIX. század fordulójának történelmi és kultúrtörténeti környezetébe, alaposan ismertette a felvilágosodás korabeli német-osztrák költészet fő tematikáit és poétikai sajátosságait, feltéve a kérdést: vajon létezett-e a korban egyáltalán önálló osztrák irodalmi tradíció, vagy az ausztriai irodalom inkább valamely

egységes német irodalmi hagyomány részeként olvasandó?

A harmadik, *Anfang der Laufbahn von Gabriele von Baumberg* [*Gabriele von Baumberg pályafutásának kezdete*] című fejezet (55–82. oldal) ismerteti a költőnő családi hátterét, ifjúságának fontosabb eseményeit, neveltetését és felvilágosult értékrendjét, eljutva egészen a szerzőnő első kötete megjelenéséig, részletesen feltárva az első verseskötet összeállításának és megjelenésének körülményeit, rávilágítva a császári udvarbéli élet szociológiai, és persze irodalomszociológiai sajátosságaira is.

A negyedik fejezet, *Die Sammlung „Sämtliche Gedichte“* [*Az „Összegyűjtött versek” című gyűjtemény*] (83–174. oldal) a lehető legmélyebb részletekbe menően ismerteti és elemzi Gabriele von Baumberg *Sämtliche Gedichte* című, pontosan 1800-ban megjelent verseskötetét. Elsőként a költőnő szerelmes verseit teszi vizsgálata tárgyává, kimutatva, hogy azok a korban mennyire szokatlanul modern, formabontó műveknek számítottak. Ezt követi a családi tematikájú versek és a politikai tematikájú versek (pontosabban az eredeti német szövegben *Liedern* [dalok]) elemzése és értékelése, melyekkel a költőnő saját korában a lehető legnagyobb kockázatot vállalta. Gabriele von Baumberg csakúgy, mint későbbi férje, a prominens magyar szerző, Batsányi János, nyíltan a nagy francia forradalom eszmeiségét vallotta és hirdette még verseiben is, ezzel pedig a felvilágosult abszolutista osztrák császári udvaron belül rengeteg ellenséget szerzett magának. A költészeti-poetológiai-metairrodalmi tárgyú versmunkák (*poetologische Werke*) az irodalomtörténész szerint három csoportra oszthatóak: először is az úgynevezett „nagy versekre”, a fiatal Gabriele von Baumberg esztétikai és poétikai szempontból legkiemelkedőbb költeményeire, a lírai önvallomásokra, önmeghatározásokra, „ars poetica”-szerű versekre (*Selbstzeugnisse*), valamint a más szerzőkhöz írott irodalmi episztolákra (*literarische Episteln*).

Az ötödik fejezet az *Allgemeine Charakteristik des frühen Schaffens von Gabriele von Baumberg* [*Gabriele von Baumberg korai műveinek általános jellemzői*] (175–189. oldal) még egyszer nekifut a *Sämtliche Gedichte* című versgyűjtemény szövegeinek, és kevésbé az egyes szövegeket és azok tematikai csoportosíthatóságát vizsgálja, mint inkább madártávlatból tekinti át a verseskötet egészének főbb poétikai-poetológiai sajátosságait. Az irodalomtörténész itt is arra a következtetésre jut, hogy Gabriele von Baumberg versei olyan klasszikus hurokat is pengető, finoman kimunkált irodalmi alkotások, melyek egyúttal képesek merész, eredeti, formabontó és újszerű irodalmi hangokon megszólalni, ezzel mintegy megalapozva a szerzőnő későbbi irodalomtörténeti jelentőségét. A hatodik tematikus egység, a *Zeitgenössische Rezeption der frühen Lyrik von Gabriele von Baumberg* [*Gabriele von Baumberg korai lírájának kortárs recepciója*] (190–200. oldal)

részletesen ismerteti és elemzi a költőnő első verseskötetének korabeli kritikai fogadtatását, mely kifejezetten kedvezőnek hatott, a költőnő pedig német nyelvterületen – s minden bizonnyal nem ok nélkül – kora egyik sikeres női lírikusának számított, bár érték negatív kritikák is.

A hetedik, utolsó fejezet, a *Leben und Schaffen Baumbergs zwischen 1799–1839* [*Baumberg élete és munkássága 1799 és 1839 között*] (201–228. oldal) sorra veszi a költőnő életének és költői pályájának soron következő állomásait az első kötet megjelenése, valamint Batsányi Jánossal 1805-ben kötött házassága után. Zsávolya Zoltán monográfiájának egyik alaptézise, hogy legjobb és legjelentékenyebb verseit Gabriele von Baumberg fiatalkorában, Batsányival való házassága előtt írta, életművének legértékesebb darabjai pedig az 1800-as *Sämtliche Gedichte* című kötetben találhatóak, későbbi alkotói pályája pedig sokkal kevésbé termékeny és irodalomtörténeti szempontból kevésbé jelentékeny. A szerző felvázolja a Baumberg-filológia és -életműkutatás esetleges további lehetőségeit, hangsúlyozva, hogy a monográfia keletkezésekor, 1998-1999-ben a szerzőnőt övező irodalomtörténeti kérdések még korántsem voltak lezártnak tekinthetők (– és talán még ma sem azok), és bár a Batsányival való házassága és Ausztriából való száműzetése után a költőnő kevésbé érdekes szövegeket hozott létre, adott esetben ezek is megérdemelnék az alapos(abb) rendszerezést és filológiai feltárást. A két utolsó részfejezet először az 1799 és 1816 közötti időszakot, majd az 1817 és 1839 közötti periódust elemzi röviden, lényegre törően, ám kétségtelenül alaposan. Megtudhatjuk többek között, hogy a bonapartista Batsányi János magyarra fordította Napóleon egyik kiáltványát, mely miatt feleségével együtt menekülnie kellett Ausztria-Magyarország területéről, s egy időben mindketten Párizsban telepedtek le. A napóleoni háborúk végeztével Batsányi végül is az osztrák hatóságok kezére került, s először Bécsben vetették fogságba, majd Linzbe küldték száműzetésbe, ahová felesége követte és ahol egészen 1839-ben bekövetkezett haláláig vele élt a száműzetésben (Batsányi hat évvel később, 1845-ben hunyt el). Zsávolya Zoltán kiemeli, hogy minden bizonnyal az életrajzi-történelmi események és a szerzőnő férje melletti végtelen elköteleződése és kitartása is hozzájárulhatott ahhoz, hogy az első kötetében releváns költői teljesítményt felmutatni képes Gabriele von Baumberg 1800-tól kezdve – bár megjelent egy második, *Amor und Hymen* [*Ámor és Hymen*] című verseskötete is 1807-ben – már sokkal kevésbé volt képes az irodalomtörténet által fontosnak és értékesnek ítélt művek létrehozására. Alapvetően a lírikusnő ifjúkori életműve az, amely a lehető legnagyobb elemzői figyelmet érdemli, és amellyel méltán foglalja el az őt megillető helyet nem csupán a német-osztrák női költészettörténet (már ha ez egyáltalán

érvényes kategória), hanem az egész német nyelvű líratörténet releváns szerzőinek arcképcsarnokában.

Zsávolya Zoltán monográfiájának vitathatatlan erénye, hogy a lehető legvilágosabb, legkövethetőbb módon, mindenfajta kételkedés nélkül fogalmazza meg állításait. Alaptéziséhez, mely szerint Gabriele von Baumberg életművéből elsősorban a fiatalkori pályaszakaszban keletkezett verseket tartalmazó *Sämtliche Gedichte* című kötet érdemli meg az elfogulatlan irodalomtörténeti figyelmet, végig tartja magát, még akkor is, amikor a kései életmű filológiai feltárásának esetleges további lehetőségeit boncolgatja. Kiemeli ugyanakkor, hogy megítélése szerint a szerzőnőben több irodalmi lehetőség is lappangott, mint amennyi a valóságban beteljesült, a sajátos életrajzi-történelmi körülmények miatt azonban úgy látszik, mindez a későbbiekben nem tudott kiteljesedni. És bár a monográfia tárgya alapvetően Gabriele von Baumberg, a jeles XVIII–XIX. századi osztrák költőnő élete és költészete, a vizsgálódás kilép a szűkebb kontextusból a tágabba, ily módon pedig az életművet és életrajzot egymással párhuzamosan elemző szakmunka részben afféle korszakmonográfiává is válik, hiszen gyakorlatilag minden fejezetben ismerteti a XVIII. és a XIX. század fordulójának szellemi, eszmetörténeti, történelmi és irodalmi légkörét, jelentősebb eseményeit, a szerzőnő életének és művészetének sokkal tágabb, ausztriai és európai kontextusát. Nem csupán egy prominens alkotó biográfiájáról és életművéről tudhatunk meg belőle szinte mindent, de a könyv meglehetősen sok ismeretet feldolgoz arról a korszakról is, amelyben a szerző élt és alkotott. S teszi mindezt úgy, hogy sem a filológia nem megy az életrajz rovására, sem pedig az életrajz és a történelmi kontextus nem szorítja háttérbe a vizsgált irodalmi műveket. Kortörténet, biográfia és filológia éppen a megfelelő arányban vannak jelen a kötetben, ily módon pedig nem kioltják, hanem sokkal inkább kiegészítik egymást. Az egymástól radikálisan különböző nézőpontok, megközelítések ilyenfajta egészséges arányú ötvözése egy adott szerző életét és életművét párhuzamosan ismertető irodalomtörténeti monográfiának ritka, sokra becsülendő tulajdonsága.

Zsávolya Zoltán a germanisztika területén hiánypótló monográfiája Gabriele von Baumberg életéről és munkásságáról alapos, időtálló irodalomtörténeti teljesítmény, melyet még most, a megjelenése után mintegy tizenöt évvel is haszonnal forgathat bárki, aki akár a saját korában prominens, mostanában kissé talán méltatlanul elfeledett szerzőnő életműve, akár a XVIII. és a XVIII. század fordulójának tágabb értelemben vett német-osztrák irodalma vizsgálatára adja a fejét, hiszen a benne foglalt filológiai, történelmi és kultúrtörténeti megállapítások minden bizonnyal évtizedek múltán sem avulnak majd el.

(St. Ingbert, Röhrig Universitätsverlag, 1999, 235 oldal)